

MLADOLETNI MIGRANTI BREZ SPREMSTVA IN NJIHOVE PRAVICE V SLOVENSKEM AZILNEM IN MIGRACIJSKEM SISTEMU

UNACCOMPANIED MINOR MIGRANTS AND THEIR RIGHTS IN SLOVENIAN ASYLUM AND MIGRATION SYSTEM

In this article I have analyzed situation of unaccompanied minor migrants in Slovenia from the anthropology of human rights view. The main aim of the text is to understand the implementation and interpretation of human rights as discourse which depends on social relations of power. The main source of power in case migrants is the European Union, which forms asylum and migration policy in accordance with its political interests. Even if the Universal Declaration of Human Rights is interpreted as universal i.e. as applying to every individual, I tried to point out that in some cases unaccompanied minor migrants are deprived of these rights on the basis of their national identity or foreigner status.

Keywords: unaccompanied minor migrants, anthropology, human and children rights, European Union, migration

V prispevku sem položaj mladoletnih migrantov brez spremstva v Sloveniji analizirala z vidika antropologije človekovih pravic. Temeljno izhodišče je postavljeno tako, da implementacijo in interpretacijo človekovih in otrokovih pravic razumemo kot diskurz, ki je v določenem kontekstu odvisen od družbenih odnosov moči. Glavni center moči je v primeru migrantov Evropska unija, ki v skladu s svojimi političnimi interesi oblikuje migracijsko ter azilno politiko. Čeprav se Splošna deklaracija o človekovih pravicah deklarira kot univerzalna, se pravi, da pravice pripadajo vsem posameznikom, sem skušala pokazati, da so mladoletni migranti brez spremstva v nekaterih primerih prikrajšani za svoje pravice prav na podlagi svoje nacionalne identitete oziroma statusa tujca.

Ključne besede: mladoletni migranti brez spremstva, antropologija, človekove in otrokove pravice, Evropska unija, migracije

UVOD

Države Evropske unije (v nadaljevanju EU),¹ ki bi morale za migrante poskrbeti v skladu z določbami mednarodnega prava, izvajajo sistem restriktivne migracijske in azilne politike. Pri tem izhajajo iz evropskih političnih interesov, ki se kažejo predvsem v omejevanju dostopa na ozemlje EU, nizki stopnji priznanja statusa begunca in omejenem spektru pravic tujcev v migracijskem in azilnem sistemu. Čeprav sodobni diskurz prava človekovih pravic deklarira, da te pripadajo vsem posameznikom, je odgovornost nacionalne države razumljena v smislu, da zaščiti samo pravice svojih državljanov in tujcev pod njeno jurisdikcijo. Ker država ni dolžna nuditi azila tujcem, ki migrirajo zaradi kršitev ekonomskih, kulturnih ali socialnih pravic v njihovi matični državi, se v prvi vrsti postavlja vprašanje, ali implementacija človekovih in otrokovih pravic resnično stremi k splošnosti oziroma univerzalnosti. Dosledno zagotavljanje človekovih pravic je vprašljivo pri celotni populaciji migrantov, pri mladoletnih migrantih pa toliko bolj, ker so k spoštovanju *vseh* njihovih (političnih, državljanskih, ekonomskih, socialnih in kulturnih) pravic pravno zavezane vse podpisnice Konvencije o otrokovih pravicah (v nadaljevanju KOP).² Izhajajoč iz sodobnega diskurza človekovih in otrokovih pravic, ki zagovarja njihovo univerzalno implementacijo, ugotavljam, da je omejena univerzalnost v primeru migrantov zgolj deklarativna. Razhajanja med univerzalno aplikacijo človekovih pravic in nacionalno zakonodajo pričajo o tem, da na interpretacijo in implementacijo pravic migrantov v Sloveniji vpliva predvsem politična moč EU, ki se odraža v nadzorovanju in omejevanju migracij.

Mladoletni migranti brez spremstva so se kot posebna kategorija v slovenski zakonodaji pojavili leta 1999. Pred tem posebnih pravnih določil ni bilo, čeprav so se mladoletniki pojavljali tako v času begunske krize, ki je bila posledica vojne na Balkanu v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja, kot tudi pozneje.

1 Raziskava je potekala leta 2006 v Znanstveno-raziskovalnem središču Koper Univerze na Primorskem. Izvedena je bila v takratnih desetih novih državah članicah EU, kjer sta bili analizirani stopnja in kakovost zaščite mladoletnikov brez spremstva v postopkih sprejemanja na nacionalni ravni in v programih socialnega varstva. Več o raziskavi glej <http://www.zrs-kp.si/SL/Projekti/Daphne.htm>.

2 KOP obravnava tako politične in državljanske kot tudi ekonomske socialne in kulturne pravice otrok. Ekonomske, socialne in kulturne pravice odraslih pa so na primer ločeno zapisane v Mednarodnem paktu o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah, ki je za države podpisnice sicer pravno obvezujoč, vendar se njegov 2. člen glasi: "[v]saka država pogodbenica tega Pakta se zavezuje, da bo sama ter z mednarodno pomočjo in sodelovanjem, zlasti na ekonomskem in tehničnem področju, v največji mogoči meri izkoristila vire, s katerimi razpolaga, in z vsemi ustreznimi sredstvi, v številu zlasti zakonodajne ukrepe, skrbela, da bi bilo *postopoma doseženo* polno uresničenje pravic, ki so priznane v tem Paktu" (poudarki dodani), (2. člen, Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah. V Varuh človekovih pravic) (<http://www.varuh-rs.si/index.php?id=103:@field>, 12. 4. 2009). V nasprotju s tem se 2. člen KOP glasi: "[d]ržave pogodbenice spoštujejo in vsakemu otroku, ki sodi pod njihovo pravno pristojnost, *jamčijo* s to Konvencijo priznane pravice brez kakršnegakoli razlikovanja ..." (poudarki dodani) (2. člen, Konvencija o otrokovih pravicah. V Varuh človekovih pravic) (<http://www.varuh-rs.si/index.php?id=105:@field>, 12. 4. 2009).

Pomembnost zaščite njihovih pravic, ki bi bila v skladu s KOP, je v veliki meri povezana z okoliščinami, v katerih se pojavljajo, in z izzivi, s katerimi se v tuji državi soočajo. Slovenska zakonodaja je z uvedbo novih določil sprejela dodatne zaščitne mehanizme, vendar so nekatere (otrokove) pravice mladoletnih migrantov ostale prezrte. Rezultati raziskave v okviru programa Daphne "Rizična skupina mladoletnikov brez spremstva: mehanizmi zaščite v razširjeni Evropski uniji", na kateri temelji pričujoče besedilo, so pokazali, da pravic mladoletnih migrantov ne določa zgolj mednarodno pravo, pač pa predvsem evropska azilna in migracijska zakonodaja. To je v pristopnih pogojanjih prevzela tudi Slovenija.

Za namene analize pravic mladoletnih migrantov v Sloveniji sem v prispevku izpostavila več dokumentov. Omenjena so tako besedila mednarodnega prava, evropske in slovenske zakonodaje kot tudi priporočila organizacije Separated Children in Europe Programme (v nadaljevanju SCEP), zbrana v publikaciji Načela dobre prakse.³ Načela dobre prakse so "živ" dokument, ki predstavlja okvir za zagovorništvo otrokovih pravic ter delovanje na področju mladoletnih migrantov brez spremstva. Čeprav so zgolj smernice, sem jih navajala predvsem iz razloga, ker v večji meri predstavljajo stališča nevladnega sektorja. Takšna analiza je poleg vidika antropološkega raziskovanja človekovih pravic pomembna tudi v povezavi s teorijo Schucka (2000: 189–191). Ta omenja pomembno distinkcijo v pravni sociologiji, tj. distinkcija med 'zakonom v knjigah' (*law in books*) in 'zakonom v praksi' (*law in action*). Tema dvema kategorijama je dodal še tretjo - 'zakon v razumu' (*law in their minds*). Kot pravi, je razlikovanje med temi kategorijami pomembno za raziskovanje pravne zavesti na področju migracij tudi zato, ker se lahko med njimi pojavljajo ogromne vrzeli. Razdelitev na tri dele pokaže na dejstvo, da se formalno predpisan zakon (zakon v knjigah) skoraj vedno razlikuje od njegove implementacije (zakon v praksi), poleg tega pa različni akterji na področju migracij poudarjajo različne aspekte zakona ali pa razlagajo iste aspekte na drugačen način (zakon v razumu). In prav v teh različnih interpretacijah se odražajo interesi moči, ki določajo diskurz o človekovih in otrokovih pravicah.

Ker je antropologija človekovih pravic kot področje znotraj antropologije v Sloveniji precej neznana, se mi je v prvem delu članka zdelo nujno na kratko predstaviti njena temeljna teoretična izhodišča, ki so me napeljala na tovrstno analizo pravic mladoletnih migrantov. Uvodnemu delu sledita splošna predstavitev

3 Načela dobre prakse so nastala v okviru Separated children in Europe Programme, ki je skupna pobuda organizacij Save the Children Alliance in Visokega komisariata Združenih narodov za begunce (UNHCR). Program temelji na nalogah s področij obeh organizacij, pri čemer je UNHCR odgovoren za zagotavljanje zaščite begunskih otrok in prosilcev za azil, Save the Children Alliance pa želi doseči polno uresničevanje pravic vseh otrok. Publikacija je nastala na podlagi Konvencije o otrokovih pravicah in dveh drugih dokumentov: Smernic UNHCR o strategijah in postopkih pri obravnavi otrok brez spremstva, ki zaprosijo za azil, ter stališča Evropskega sveta za begunce in izgnance o otrocih (SCEP 2004: 3).

mladoletnih migrantov brez spremstva iz tretjih držav ter analiza njihovih pravic v slovenskem migracijskem in azilnem sistemu. Da bi se izognila nejasnostim glede terminologije, naj povem, da sem v besedilu namesto izrazov, kakor so "ilegalen" ali "nezakonit" (na primer ilegalne-i migracije/tujci/migranti) zaradi njihove negativne konotacije raje uporabljala termin "iregularen".⁴ Izraz "iregularni migranti" se tako nanaša na osebe, ki so v Republiko Slovenijo vstopili brez ustreznih dovoljenj oziroma dokumentov. Izraza "prosilec za azil" in "prosilec za mednarodno zaščito" sta v besedilu uporabljena kot sopomenki; oba se nanašata na osebe, ki so v postopku pridobivanja statusa begunca oziroma statusa subsidiarne oblike zaščite.⁵ Na tem mestu bi opozorila tudi, da v nadaljevanju govorim o mladoletnikih brez spremstva iz tretjih držav⁶ (in ne o državljanih EU) tudi, ko to v besedilu ni eksplicitno izraženo. Za državljane EU namreč veljajo nekatera druga zakonska določila, in kar je najpomembneje, v okviru prej omenjene raziskave mladoletnikov brez spremstva iz držav članic v Sloveniji nismo zaznali.

ANTROPOLOŠKE PERSPEKTIVE RAZISKOVANJA ČLOVEKOVIH PRAVIC

Pravni pristop, ki je sprva prevladoval v akademski sferi raziskovanja človekovih pravic, ne upošteva etičnih, političnih, socioloških ali antropoloških dimenzij mednarodnega prava (Freeman 2002). Dejstvo je, da človekove pravice izvirajo iz določenih zgodovinskih družbenih in političnih okoliščin, zato pravna analiza ne more zadostovati za njihovo celostno razumevanje (Evans 2005). Tony Evans na primer meni, da se morajo raziskovalci osredotočiti na vprašanja odnosov moči in interesov, ki so povezani s konceptom človekovih pravic, saj le tako lahko razumejo vzroke njihovih kršitev (Evans 2005: 196).

Čeprav je antropologija glede človekovih pravic zastavila svoja izhodišča kmalu po drugi svetovni vojni, se je raziskovalno polje začelo pospešeno razvijati šele v začetku devetdesetih letih prejšnjega stoletja.⁷ Takrat je tendence antropološkega

4 Termin "nezakonit" se v besedilu pojavi kot del dobeseidnega citata.

5 Izraz "prosilec za azil" se je uporabljal, ko je azilne postopke urejal Zakon o azilu, torej do 4. 1. 2008. Danes, ko jih ureja Zakon o mednarodni zaščiti, so migranti v azilnem postopku formalno imenovani "prosilci za mednarodno zaščito". Ker je raziskava o mladoletnih migrantih brez spremstva potekala v času, ko je veljal Zakon o azilu, se v besedilu na nekaterih mestih ni bilo mogoče izogniti izrazu "prosilec za azil".

6 Tretja država je država, ki ni članica Evropske unije (3. člen, Zakon o mednarodni zaščiti. V Ur. l. RS, št. 111/2007) (<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=2007111&stevilka=5504:@field, 12. 4. 2009>).

7 Začetki antropologije človekovih pravic segajo v čas po drugi svetovni vojni, ko je Melville Herskovits v okviru Ameriške antropološke zveze leta 1947 utemeljil stališče antropologov do koncepta človekovih pravic; Herskovits in drugi antropologi, nasledniki Boasove tradicije, ki so izhajali s kulturno relativističnega stališča, so diskurz človekovih pravic videli kot podaljšano roko etnocentričnih in absolutističnih zahodnih vrednot, zaradi česar so se postavljali nasproti trditvam o človekovih pravicah kot o nečem univerzalnem. Prepričani so bili, da partikularne vrednote in pravice nikakor ne bi smele biti nadomeščene z univerzalnimi, kot je na primer kon-

raziskovanja narekoval kulturni relativizem, ki je temeljil na "kulturnem preobratu" s poudarkom na reprezentaciji, kulturnih razlikah in identiteti. Vzporedno s spremembami v globalni politični areni se je spreminjal tudi antropološki pristop k človekovih pravicam.⁸ Razvoj diskurza človekovih pravic v okviru politične sfere in mednarodnih institucij je torej vplival tudi na stališča intelektualcev akademskega sveta. Ti so videli priložnost za nadgradnjo razsežnejšega in inkluzivnega pristopa k demokraciji, državljanskim pravicam in globalni pravičnosti (Wilson in Mitchell 2003: 1-3).

Kot pravi Wilson (1997: 12), je argumente kulturnih relativistov na eni strani spodkopala globalizacija kulturnih, ekonomskih in političnih procesov, na drugi strani pa kritika esencialističnega razumevanja koncepta kulture (Wilson idr. 2001: 3). Po njegovem mnenju je človekove pravice danes mogoče razložiti s kontekstualizacijo in ne z relativizacijo, saj stare ideje polarnih nasprotjih med "tradicionalnim" in "modernim" oziroma med "zahodnim" in "vzhodnim" ne odražajo sodobnih razsežnosti človekovih pravic (Freeman 2006: 55; Wilson in Mitchell 2003: 3). Sodobne antropološke teorije interpretacijo in implementacijo človekovih pravic povezujejo z osebnimi biografijami, zgodovino skupnosti in odnosi moči (Engle Merry 2001: 41; Wilson 1997: 12). Gledano s tega vidika je naloga antropologije analizirati povezave in vzajemno delovanje pravnih procesov na različnih ravneh. Raziskovanje človekovih pravic tako postane raziskovanje nastanka diskurzov človekovih pravic, njihovo prevajanje in udejstvovanje v različnih kontekstih. Skladno s tem je oblikovano tudi temeljno izhodišče pričujoče analize pravic mladoletnih migrantov brez spremstva: podobnosti koncepta človekovih pravic lahko obstajajo, toda nikoli ne moremo vedeti, kako se bodo realizirale v določenih situacijah. Slovenska migracijska in azilna zakonodaja migrantom ponuja omejen spekter pravic, ki v nekaterih primerih formalno in/ali v praksi odstopa od standardov mednarodnega prava. Iz tega razloga sem v nadaljevanju skušala poudariti nekatere najpomembnejša odstopanja ter ugotoviti, katere okoliščine in družbeni odnosi moči takšna odstopanja vzpostavljajo.

cept univerzalnih človekovih pravic. Iz tega razloga je Herskovits poudarjal potrebo po spoštovanju kulturnih razlik in povzdignil "kulturo" na raven najvišje moralne vrednote ter jo določil kot edini vir veljavnosti moralne pravice. Antropologe je razumel kot zagovornike pravic ljudstev in branilce pred vsiljevanjem zahodnih vrednot s strani mednarodnih organizacij (Wilson 1997: 2).

⁸ Med letoma 1990 in 2000 so bile izvedene številne humanitarne akcije. Ustanovljeni sta bili dve sodišči za vojne zločine, eno za nekdanjo Jugoslavijo in eno za Ruando. V letu 1997 je sodišče za vojne zločine v procesu zoper Duška Tadića prvič po Nürnberških procesih uspelo dokazati krivdo za zločine proti človečnosti. Leta 1998 je 120 držav sprejelo statut o ustanovitvi mednarodnega kazenskega sodišča, ki bi imelo jurisdikcijo za sojenja v zvezi z zločini zoper človečnost, genocidom ter vojnimi zločini. Poleg tega so se rekonceptualizirale pravice žensk in enakost med spoloma. Na človekove pravice in pravico do samoodločbe pa so se začele sklicevati tudi avtohtone skupine (Wilson in Mitchell 2003: 1-3).

MLADOLETNI MIGRANTI BREZ SPREMSTVA – OPREDELITEV

Slovenski Zakon o mednarodni zaščiti mladoletne migrante brez spremstva opredeljuje kot državljane tretje države ali osebe brez državljanstva, mlajše od 18 let, ki so na ozemlju Republike Slovenije brez staršev ali zakonitega zastopnika.⁹ Določb, ki bi se nanašale na mladoletne migrante brez spremstva iz članic EU, v omenjenem zakonu ni. Kljub temu ne moremo z gotovostjo trditi, da se ti v Sloveniji ne pojavljajo.¹⁰ Status tujcev, državljanov EU, je podrobneje določen le v Zakonu o tujcih, ki opredeljuje pogoje in načine vstopa, zapustitve in bivanja tujcev v Republiki Sloveniji.¹¹

Slovenska zakonodaja mladoletnike brez spremstva uvršča v ranljivo skupino migrantov, kamor spadajo tudi otroci, invalidne osebe, starejši, nosečnice, roditelji samohranilci z otroki in žrtve posilstva, mučenja ali drugih oblik psihičnega, fizičnega in spolnega nasilja.¹² Ranljivost migrantov je povezana z dejstvom, da navadno migrirajo zaradi slabih razmer v matični državi. Te so lahko posledica vojnih okoliščin ali kršitev njihovih ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic. Ranljivost mladoletnikov brez spremstva se dodatno kaže v tem, da potujejo in živijo sami, s prijatelji ali z drugimi odraslimi, v dogovoru s starši ali brez njihovega vedenja. Nekateri pridejo peš, drugi z letalom, ladjo ali skriti v tovornjakih in vlakih (Lamb 2005: 3). Na poti so pogosto izpostavljeni lakoti, boleznim ali poškodbam (Ruxton 2003: 5). Nekatere v tujino pošljejo starši, da bi se tam izobraževali, delali in bili varni, medtem ko drugi potujejo s pomočjo tihotapcev, pri čemer so izpostavljeni trgovanju z ljudmi, spolnemu in ekonomskemu izkoriščanju. Kot pravi S. Gole Ašanin (2003: 1), se z mladoletnimi migranti lažje manipulira in so še posebno dovzetni za vsakršne vplive odraslih ljudi. Za svoje potrebe jih lahko izrabljajo tudi organizirane kriminalne združbe, saj vedo, da so otroci zaradi svoje mladoletnosti v sodnih postopkih pogosto oproščeni.

9 3. člen, Zakon o mednarodni zaščiti. V Ur. l. RS, št. 111/2007 (<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=2007111&stevilka=5504:@field, 12. 4. 2009>).

10 Raziskava v okviru programa Daphne ni pokazala na prisotnost mladoletnikov brez spremstva iz članic EU, čeprav bi si upala trditi, da so države članice lahko tudi izvirne in ne le tranzitne ali ciljne države. Najverjetneje se mladoletniki, ki so brez spremstva, državljanji EU pogosteje kot prosilci za azil ali iregularni migranti pojavljajo kot žrtve trgovanja z ljudmi.

11 Naj omenim le, da Zakon o tujcih za vstop državljanov EU v Slovenijo ne zahteva vizuma ali dovoljenja za bivanje, medtem ko za državljane tretjih držav določa bolj stroge pogoje vstopa.

12 “(1) Ranljivim osebam s posebnimi potrebami, zlasti otrokom, mladoletnikom brez spremstva, invalidnim osebam, starejšim, nosečnicam, roditeljem samohranilcem z otroki in žrtvam posilstva, mučenja ali drugih oblik psihičnega, fizičnega in spolnega nasilja se zagotavlja posebna nega in skrb” (15. člen, Zakon o mednarodni zaščiti. V Ur. l. RS, št. 111/2007)

(<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=2007111&stevilka=5504:@field, 12. 4. 2009>).

Za migrante sta stresna tudi prihod ter bivanje v novi državi, ki je navadno kulturno in jezikovno povsem drugačna od njihove rodne dežele. Poleg tega se soočijo s kompleksnim azilnim ali migracijskim sistemom, ki vključuje intervjuje s strani uniformiranih organov, jemanje prstnih odtisov, zdravstvene preglede, omejevanja gibanja v sprejemnih centrih ali celo zaporih. Mladoletniki mnogokrat nočejo sodelovati s pristojnimi organi zaradi prejšnjih slabih izkušenj in nezaupanja. Včasih ne vedo odgovorov na nam preprosta vprašanja, kot na primer datum in letnico rojstva (Smith 2004: 4). V nekaterih državah se jim odreka podpora odraslih skrbnikov ali dostop do primerne prehrane, izobraževanja, nastanitve ali socialnega varstva (Ruxton 2003: 5). Nekateri izmed njih pobegnejo iz institucij, kjer so nastanjeni, prosjajo po ulicah ali zbežijo v druge evropske države, tam pa so lahko ponovno izpostavljeni različnim oblikam izkoriščanja. Mnogi ne poznajo svojih pravic, niti ne vedo, kje lahko iščejo pomoč, bojijo se priti v stik s policijo, saj se bojijo brezobzirnosti in tega, da bodo zaprti ali deportirani (Lamb 2005: 3). Pogosti pojavi pri mladoletnih migrantih so občutki osamljenosti, strahu, zaskrbljenosti, občutljivosti, nekateri se oddaljijo, imajo motnje spanca ali somatske bolečine (Slodnjak v: Zavratnik Zimic 2003: 5).

Glede ranljivih skupin migrantov je v Zakonu o mednarodni zaščiti določeno, da morajo biti njihove potrebe določene za vsakega posameznika posebej. V skladu z zakonom bi se jim zaradi njihove specifične situacije morali prilagoditi materialni pogoji sprejema, zdravstveno in psihološko svetovanje in nega.¹³ Zakon o tujcih nima določb, ki bi se nanašale na ranljive skupine migrantov, medtem ko o mladoletnih migrantih brez spremstva govori njegov 60. člen (več o tem členu sledi v nadaljevanju).

MLADOLETNI MIGRANTI BREZ SPREMSTVA V SLOVENIJI

Mladoletniki brez spremstva v Slovenijo navadno vstopajo čez hrvaško mejo. Večinoma gre za fante, stare med 14 in 17 let, ki v državo vstopajo iregularno, v večjih skupinah. Najpogosteje prihajajo iz Črne gore, Turčije, Srbije in s Kosova in tudi iz nekaterih afriških in azijskih držav. V Sloveniji je bilo največ mladoletnikov leta 2001, ko so jih v centru za tujce in azilnem domu sprejeli 308. Od leta 2001 je njihovo število stalno upadalo (Zavratnik in Gornik 2007: 8). O vzrokih za zni-

¹³ "(2) Posebne potrebe in ranljivost po tem zakonu se ugotavljajo na podlagi individualne ocene potrebe posameznega prosilca, begunca ali osebe, ki ji je priznana subsidiarna zaščita. (3) Pri nastanitvi ranljivih oseb s posebnimi potrebami, tako prosilcev, beguncev in oseb, ki jim je bila priznana subsidiarna zaščita, se upošteva njihov specifični položaj in se jim prilagodijo materialni pogoji sprejema, zdravstveno in psihološko svetovanje ter nega" (15. člen, Zakon o mednarodni zaščiti. V Ur. l. RS, št. 111/2007) (<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=2007111&stevilka=5504:@field, 12. 4. 2009>).

ževanje števila mladoletnikov brez spremstva v Sloveniji je uslužbenka Slovenske filantropije povedala:

Nizko število otrok brez spremstva je posledica državne politike, ki je vedno bolj restriktivna /.../. Število oseb v azilnem domu se stalno spreminja, saj je Slovenija za mladoletnike brez spremstva navadno tranzitna država. Velikokrat se zgodi, da mladoletnik zapusti azilni dom in nadaljuje svojo pot. Dva fanta iz Albanije ter Srbije in Črne gore sta prišla v azilni dom pred štirimi dnevi in predvidevamo, da bosta kmalu odšla, saj nista želela ostati v Sloveniji (uslužbenka Slovenske filantropije, julij 2006).

Statistični podatki, ki jih zbirajo vladne in nevladne organizacije, niso številke o dejanskem stanju, temveč predstavljajo le posameznike, zajete s strani državnih organov, medtem ko določeno število mladoletnikov v državo vstopi nedokumentirano. Kot pravi uslužbenka Slovenske filantropije:

Otroci brez spremstva, nedokumentirani migranti obstajajo, vendar so nam skriti. Predvidevamo, da so to v glavnem Romi, na primer romske deklice iz Bosne in Hercegovine ali Srbije in Črne gore, ki so bile poročene v Slovenijo in so bile mladoletnice brez spremstva (uslužbenka Slovenske filantropije, julij 2006).

Število mladoletnih migrantov brez spremstva v Sloveniji je relativno nizko; od leta 2004 do 2006 je število zajetih mladoletnikov padlo s 192 na 81. Od tega jih je v letu 2004 za azil zaprosilo 151, leto pozneje 102 in v letu 2006 le še 26. Od leta 2004 do 2006 je status begunca po Ženevski konvenciji dobil le en mladoletnik, štirje pa so dobili subsidiarno zaščito.¹⁴ Podatki o mladoletnikih, ki so jim na meji zavrnilo vstop v državo, so bili med raziskavo nedostopni.

ANALIZA PRAVIC MLADOLETNIH MIGRANTOV BREZ SPREMSTVA V SLOVENIJI

Med najpomembnejšimi pomanjkljivostmi v evropski zakonodaji in praksi S. Ruxton (2003: 7) navaja: restriktivno definicijo mladoletnikov brez spremstva, zavrnitev dostopa na območje EU, pomanjkljivo dokumentiranje in registriranje mladoletnikov brez spremstva, omejevanje gibanja, nekvalificiranost uradnikov in relevantnega osebja, neprimerne migracijske in azilne postopke, ipd. V nasprotju s slovensko in z evropsko azilno ter migracijsko zakonodajo je za KOP značilen

14 Status subsidiarne oblike zaščite se prizna državljanu tretje države ali osebi brez državljanstva, ki ne izpolnjuje pogojev za status begunca, če obstaja utemeljen razlog, da bi bil ob vrnitvi v matično državo ali državo zadnjega stalnega bivališča, če gre za osebo brez državljanstva, soočen z utemeljenim tveganjem, da utrpri resno škodo (2. člen, Zakon o mednarodni zaščiti. V Ur. l. RS, št. 111/2007) (<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=2007111&stevilka=5504:@field, 12. 4. 2009>).

holistični pristop k varovanju pravic otrok; Kolosov (2000: 261–262) v zvezi s celostnim zagotavljanjem otrokovih pravic na primer meni, da njihova pravica do svobodnega izražanja ni v celoti izpolnjena, če nimajo pravice do izobraževanja, da je pravica do zdravstvene oskrbe povezana s pravico do socialne varnosti ter da je pravica do počitka in prostega časa prav tako pomembna kot pravica do življenja, preživetja in razvoja. Otrokove pravice torej lahko v marsikaterem pogledu razumemo kot nedeljive in komplementarne, vendar bomo v nadaljevanju videli, da jih slovenska azilna in migracijska zakonodaja ne razume vedno v tem smislu.

DOSTOP NA OZEMLJE

Slovenski Zakon o tujcih v 60. členu določa, da je treba “[m]ladoletnega tujca brez spremstva staršev ali drugih zakonitih zastopnikov, ki je nezakonito vstopil ali ki nezakonito prebiva v Republiki Sloveniji, [...] takoj vrniti v državo, iz katere je prišel, oziroma izročiti predstavnikom države, katere državljan je”.¹⁵ V zvezi z zavračanjem dostopa na ozemlje UNHCR v svojih priporočilih opozarja, da so v situacijah, v katerih se znajdejo mladoletniki brez spremstva, dokumenti pogosto izgubljeni, ponarejeni ali uničeni. Predstavniki SCEP-a v publikaciji Načela dobre prakse dodatno poudarjajo, da iregularni ekonomski migranti – mladoletniki brez spremstva – ne bi smeli biti odstranjeni brez predhodne temeljite ocene razmer v izvorni državi. Takšni mladoletniki bi po njihovem mnenju morali imeti pravico prositi za azil in/ali dovoljenje za bivanje (SCEP 2004: 14).

Dejstvo, da je določeno število mladoletnikov brez spremstva zavrnjeno ob vstopu v državo, se zdi sporno tudi nekaterim slovenskim nevladnim organizacijam. Z ozemlja EU so namreč odstranjeni v zelo kratkem času, brez uveljavljanja pravice do skrbnika (več o pravici do skrbnika v nadaljevanju) ali pravnega svetovanja. V takšnem ravnanju se kaže naravnost migracijskih politik EU, ki je za migrante iz t. i. tretjih držav precej restriktivna. Na tem mestu se potrjuje mnenje Andreasa (2003: 78), ki pravi, da je za današnji čas značilno prestrukturiranje teritorialnih meja v t. i. policijske meje. Njihov cilj je preprečevati dostop skupini, ki jo sam imenuje ‘skrivni mednarodni akterji’ (angl. *clandestine transnational actors*), kamor spadajo preprodajalci mamil in tihotapci ljudi, teroristi in iregularni migranti.

Z vidika nadzorovanja in omejevanja (iregularnih) migracij sta pomembna predvsem dva evropska dokumenta – Dublinska konvencija in Schengenski sporazum. EU je z Dublinsko konvencijo želela zmanjšati število prosilcev za azil in

¹⁵ 60. člen, Zakon o tujcih. V Ur. l. RS, št. 58, 64/2009

(<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200964&stevilka=3019:@field, 20. 10. 2009>).

je z omenjenim dokumentom uvedla režim varnih tretjih držav,¹⁶ ki deluje kot 'območje odboja' (angl. *buffer zone*) (Andreas 2003: 103). Andreas med drugim ugotavlja, da novi zidovi niso nastali zato, da bi zadrževali ljudi znotraj, temveč da bi odvrnili invazijo nezaželenih – pri čemer so prvi nezaželeni na seznamu prav migranti. Slovenija je v pristopnih pogajanjih tako kot druge države kandidatke pragmatično sprejela svojo novo vlogo vratarja, ki filtrira nezaželene migrante. Schengenske standarde je sprejela kot enega prvih pogojev za vstop v EU ter tako sodelovala pri izgradnji neprelozljive meja "trdnjave" Evrope.

Dostop na ozemlje EU se uravnava tudi s sporazumi o vračanju tujcev, ki se nanašajo na države, ki niso članice EU. Med letoma 1990 in 1999 je bilo sklenjenih kar 220 takšnih sporazumov, večinoma med državami Zahodne Evrope ter srednje- in južnoevropskimi državami (SCEP 2003: 38). Sporazumi o vračanju tujcev zavezujejo državi partnerici, da bosta prevzeli tujce, ki so v državo A vstopile prek države B (ki velja za varno državo) in ki ne izpolnjujejo pogojev vstopa ali bivanja v državi A. To na primer pomeni, da so hrvaški obmejni organi dolžni sprejeti osebo, ki je v Slovenijo vstopila prek Hrvaške in ki za vstop ali bivanje v Sloveniji ne izpolnjuje pogojev. Z vidika varstva mladoletnikov brez spremstva je problematično predvsem dejstvo, da v sporazumih o vračanju tujcev ni posebnih določil za mladoletne migrante (SCEP 2003: 40). Problematično je tudi, da mladoletni migranti, zajeti na meji, nimajo možnosti uveljavljati pravice do skrbnika. Obmejna policija jih lahko nemudoma vrne na Hrvaško, ki velja za varno tretjo državo.

Problem reševanja prošelj za azil in sprejemanja tujcev je bil z Dublinsko konvencijo ter s sporazumi o vračanju tujcev potisnjen zunaj članic EU, zlasti na tiste, ki ustrezajo kriterijem varne tretje države in mejijo na vzhod in jug (Vrečer 2001: 77). Takšna ureditev je bila deležna mnogih kritik s strani UNHCR-ja in nevladnih organizacij, saj je zanikala načelo mednarodnega begunskega prava, da lahko begunec za zaščito zaprosi v katerikoli državi (Longo 2003: 9). Zakonodajala Evropskega sveta sicer dovoljuje državam članicam, da preučijo prošnje mladoletnikov brez spremstva, čeprav za to niso odgovorne (tudi če je mladoletnik že vložil prošnjo v kateri drugi državi članici), vendar večina držav članic tega člena ne uporablja (SCEP 2006: 3).

16 Varna tretja država je mednarodno uveljavljena pravna kategorija in zajema tiste države, v katerih je nekdo varen pred preganjanjem ali pred kršitvami človekovih pravic. Varne tretje države omogočajo priznanje statusa azila. Migrant se vanjo lahko zakonito vrne in tam zaprosi za azil, ne da bi pri tem tvegala prisilno odstranitev ali izgon v državo, kjer bi bila njegovo/njeno življenje ali svoboda ogrožena. V skladu s konceptom tretje varne države nobena država ni dolžna sprejemati prosilcev za mednarodno zaščito, ki so se nahajali v eni izmed varnih tretjih držav pred prihodom na njeno ozemlje (povzeto po 60. in 61. členu, Zakon o mednarodni zaščiti. V Ur. l. RS, št. 111/2007) (<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=2007111&stevilka=5504:@field, 12. 4. 2009>).

V zvezi z vprašanjem vstopa na ozemlje je zanimiva tudi pravica do svobode gibanja, ki je predvidena v Splošni deklaraciji o človekovih pravicah. Ta določa, da ima vsakdo pravico "zapustiti katerokoli državo, vključno s svojo lastno, in vrniti se v svojo državo".¹⁷ Bistvena težava tega določila je pravica države, da posameznikom vstop na njihovo ozemlje zavrne; pravica do svobode gibanja je potemtakem mrtva črka zakona, če ne obstaja nobena država, ki bi posameznika hotela sprejeti (Anderson 1996: 132).

AZILNI POSTOPKI

Priporočila organizacije SCEP (2004) glede azilnih postopkov v zvezi z mladoletnimi migranti brez spremstva poudarjajo, da bi morali biti obravnavani prednostno, se pravi v čim krajšem možnem času. Tudi slovenska zakonodaja predvideva, da je "v postopkih, kjer je prosilec mladoletnik brez spremstva, je [treba] /.../ prošnjo obravnavati prednostno".¹⁸ Uslužbenka azilnega doma v Ljubljani nam je povedala, da postopki navadno trajajo od enega do šest mesecev, odvisno od tega, ali se mladoletnik na odločitev pritoži (uslužbenka azilnega doma, julij 2006). Drugačne informacije nam je posredovala uslužbenka Slovenske filantropije, ki pravi, da v primeru pritožb postopki lahko trajajo tudi do dve leti (uslužbenka Slovenske filantropije, julij 2006).

Čeprav SCEP priporoča, da so mladoletni migranti izvzeti iz alternativnih postopkov, kot so postopki, ki se nanašajo na varno tretjo državo (predhodni postopek), očitno neutemeljenost (pospešeni postopek) in varno izvorno državo, se na to pravni organi v Sloveniji ne ozirajo. Kot smo izvedeli, je lahko azilni postopek v t. i. pospešenih postopkih, v katerih prošnje niso vsebinsko preučene, končan v nekaj dneh.

To pomeni, da se sektor za azil odloči, da prošnje za azil ne bo vsebinsko preučeval, in najde en razlog, da oseba zlorablja postopek, in zavrne prošnjo kot očitno neutemeljeno. Tak postopek se v zadnjem času izvrši v parih dneh, pristojni organi se sploh ne poglobljajo v to, ali mladoletnik resnično potrebuje zaščito. Ker mladoletnik ni zaprosil za azil takoj, ko je prišel v Slovenijo, sklepajo, da gre za zlorabo postopka in zavrnejo njegovo prošnjo kot očitno neutemeljeno (uslužbenka Slovenske filantropije, julij 2006).

17 13. člen, Splošna deklaracija človekovih pravic. V Varuh človekovih pravic (<http://www.varuh-rs.si/index.php?id=102:@field>, 20. 10. 2009).

18 16. člen, Zakon o mednarodni zaščiti. V Ur. l. RS, št. 111/2007 (<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=2007111&stevilka=5504:@field>, 12. 4. 2009).

V postopkih, povezanih z mladoletniki brez spremstva, bi morali pravni zastopniki imeti znanje o oblikah preganjanja, ki se nanašajo posebej na otroke. Pri obravnavanju vsakega posameznika, še toliko bolj pa pri mlajših otrocih, otrocih s posebnimi potrebami in tistih, ki trpijo zaradi psihične travme, bi bilo treba oceniti njihovo zmožnost izraziti utemeljen strah pred preganjanjem oziroma ugotoviti morebitne težave, ki jih ima lahko mladoletnik pri pripovedovanju o preteklih dogodkih (SCEP 2004). Kot smo uspeli izvedeti, se osebe azilnega doma in centra za tujce udeležuje številnih dodatnih izobraževanj, a jih je izjemno malo namenjenih obravnavanju mladoletnikov brez spremstva.

Na tem mestu je treba poudariti tudi pravico mladoletnih migrantov do sodelovanja pri postopkih in pomembnih odločitvah, ki zadevajo njihovo prihodnost. Zanje je pomembno, da imajo pravico "do svobodnega izražanja [mnenj]v vseh zadevah v zvezi z njimi, o tehtnosti izraženih mnenj pa se presoja v skladu z otrokovo starostjo in zrelostjo".¹⁹ Pri tem je mišljeno predvsem svobodno izražanje mnenj pri vseh zaslišanjih. Načela dobre prakse so svoje stališče zastavila nekoliko drugače, in sicer tako, da je "mnenja in želje otrok brez spremstva treba ugotoviti in *upoštevati*, kadarkoli se sprejemajo odločitve, ki jih zadevajo" (SCEP 2004: 8).

Po priporočilih SCEP-a bi morale biti odločitve v zvezi z mladoletniki brez spremstva sprejete v primernem času glede na otrokovo dojetje časa, pri čemer bi morali kar najbolj upoštevati dolgoročne koristi in blaginjo mladoletnika (SCEP 2004). Prav tako bi morali biti v vseh postopkih v zvezi z njimi vzpostavljeni ukrepi za njihovo lažje sodelovanje v skladu z njihovo starostjo in zrelostjo. Med posebne oblike zasliševanja glede na Načela dobre prakse spadajo ustno pričanje, risbe, pisna oblika, videoposnetki razgovorov z neodvisnimi izvedenci in pričanja prek videopovezave (prav tam). Posredno se te pravice dotakne tudi KOP, ki opredeljuje otrokovo pravico do svobode izražanja vsakovrstnih informacij v ustni, pisni, tiskani ali umetniški obliki oziroma na katerikoli drug način po otrokovi izbiri.²⁰ Zakaj je dostop do takšnih načinov pričanja za nekatere velikega pomena, je razvidno iz izpovedi ugandske deklince v Veliki Britaniji:

Ko zaprosimo za azil, dobimo sobo, kjer ni zasebnosti. Oseba, ki te zaslišuje, in prevajalec sedita na eni stani okenske šipe, sam pa sedi na drugi strani. Vsi so tam, od tebe pa pričakujejo, da boš povedal vse o sebi, o stvareh, ki so se ti zgodile, ki so sramotne. To je zame zelo boleče, če drugi ljudje poslušajo. Na koncu ne poveš najpomembnejših stvari, ker te je sram, toda le tisto, kar poveš, sodnik uporabi za presojo o prošnji za azil. Če bi

19 12. člen, Konvencija o otrokovih pravicah. V Varuh človekovih pravic ([http://www.varuh-rs.si/index.php?id=105:@field, 12. 4. 2009](http://www.varuh-rs.si/index.php?id=105:@field,12.4.2009)).

20 13. člen, Konvencija o otrokovih pravicah. V Varuh človekovih pravic ([http://www.varuh-rs.si/index.php?id=105:@field, 12. 4. 2009](http://www.varuh-rs.si/index.php?id=105:@field,12.4.2009)).

imeli zasebno sobo, kjer bi lahko nekomu razložili stvari in bi oni poslušali, bi bilo bolje, kot le presojeti o naši prošnji glede na tisto malo stvari, ki jih v prisotnosti tujih ljudi poveš (Lamb 2005: 11).

Posebni do otrok prijazni načini zasliševanja v Sloveniji med raziskavo niso bili omenjeni. Azilni postopki so pravzaprav enaki kot za odrasle. Edina pomembnejša razlika je, da imajo mladoletniki brez spremstva pravico do skrbnika in (formalno) pravico do prednostne obravnave.

OMEJEVANJE GIBANJA

Nastanitev mladoletnih migrantov s statusom iregularnega tujca v Sloveniji je po mojem mnenju v največjem nasprotju s KOP. Ta namreč določa, da: "nobe-nemu otroku ne bo nezakonito ali samovoljno odvzeta prostost. Otrok sme biti prijet, priprt ali zaprt v skladu z zakoni in *le v skrajnem primeru* ter za najkrajši potrebni čas"²¹ (poudarki dodani). Ne glede na določila KOP je v Sloveniji pripor mladoletnikov s statusom iregularnega tujca stalna praksa, ne pa poslednje sredstvo. Vsi so namreč nastanjeni v Centru za tujce, ki je zaprta ustanova, saj tako določa Zakon o tujcih.²²

Policija otrok oziroma mladoletnikov ne zapira, mi jim omejujemo gibanje, ker smo edina institucija, ki lahko mladoletnike sprejme /.../. V poročilih varuha človekovih pravic, ECRE in CPT jasno piše, da institucija zaprtega tipa ni primerna za nastanitev mladoletnikov, s čimer se sam strinjam (uslužbenec Centra za tujce, september 2006).

Zakon o tujcih dovoljuje nastanitev mladoletnikov brez spremstva zunaj centra za tujce, saj omogoča, da "na predlog skrbnika za posebni primer ali ob njegovem predhodnem soglasju lahko policija mladoletniku določi tudi drugo, primernejšo obliko nastanitve, če med postopkom oceni, da je za mladoletnika koristnejša nastanitev pod nadzorom organa socialnega varstva".²³ Kljub temu so mladoletni migranti brez spremstva vedno nastanjeni v instituciji zaprtega tipa. Omejevanje gibanja državni organi opravičujejo tudi s tem, da so mladoletniki v centru varni pred trgovanjem z ljudmi. "... nobena druga institucija (zavodi, ipd.) mladoletnikov brez spremstva brez statusa noče sprejeti. Pri nas so mladoletniki brez spremstva zaščiteni ..." (uslužbenec Centra za tujce, september 2006).

21 37. člen, Konvencija o otrokovih pravicah. V Varuh človekovih pravic (<http://www.varuh-rs.si/index.php?id=105:@field>, 12. 4. 2009).

22 "... Policija mladoletnega tujca začasno nastani v centru v posebnem oddelku za mladoletnike" (60. člen, Zakon o tujcih. V Ur. l. RS, št. 64/2009) (<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200964&stevilka=3019:@field>, 20. 10. 2009).

23 Prav tam.

Glede na politike EU se zdi, da so iregularni migranti nastanjeni v Centru za tujce predvsem zato, ker imajo slovenski državni organi tam popoln nadzor nad njimi. Na ta način preprečujejo, da bi brez dokumentov nadaljevali svojo pot v Zahodno Evropo. Hkrati pa evropskim institucijam dokazujejo, da se uspešno bojujejo proti iregularnim migracijam. Na tem mestu bi poudarila tudi mnenje sociologinje Faugeron (v: Wacquant 2006: 185), ki v zvezi z zapiranjem pravi, da je postalo normativna oblika sankcioniranja. Pri tem ločuje med zaporom zaradi varnosti, zaporom zaradi diferenciacije in zaporom zaradi avtoritete. Kot pravi, je namen zapora z namenom diferenciacije izključiti družbene kategorije, ki veljajo za nezaželene, v našem primeru iregularne migrante.

PRAVICA DO SKRBNIKA

V Sloveniji so mladoletni migranti brez spremstva upravičeni do skrbnika, ko pristojni organi ugotovijo, da jih ne morejo takoj vrniti v državo, iz katere so prišli, oziroma jih izročiti predstavnikom države, katere državljani so.²⁴ To v praksi pomeni, da omenjeno pravico uveljavljajo migranti, ki so nastanjeni v centru za tujce ali azilnem domu, ne pa tudi tisti migranti, ki so v roku nekaj dni vrnjeni na Hrvaško.

Po Načelih dobre prakse (SCEP 2004) je odgovornost skrbnika, da zagotovi ustrezno varstvo, nastanitev, izobraževanje, jezikovno podporo in zdravstveno oskrbo. Poskrbeti mora, da je mladoletnik ustrezno pravno zastopan, preučiti mora možnosti za iskanje družine, se z njim pogovoriti in mu svetovati. Poznejši zakonski osnutki evropske zakonodaje so uvedli tudi primere, ko zastopnika ni treba določiti; v primeru, (1) da bo mladoletnik kmalu dosegel polnoletnost ali (2) da je poročen. V prvem primeru države članice lahko obravnavajo 17-letne osebe kot odrasle (kar je v nasprotju s KOP), medtem ko v drugem diskriminirajo mladoletnike, še posebej mladoletna dekleta, ki prihajajo iz okolij, kjer je zaželeno ali celo zahtevano, da se poročijo pred 18. letom starosti (Ruxton 2005: 72).

V Sloveniji so za skrbnike v večini primerov imenovani zaposleni pri organizaciji Slovenska filantropija ali njeni prostovoljci. Med poglavitnimi problemi, ki so jih izpostavili njeni predstavniki, je prostovoljna in častna funkcija skrbništva. Posamezniki, ki ga opravljajo, imajo tudi študijske in službene obveznosti, zaradi česar se omenjeni funkciji ne morejo stoddstotno posvetiti. Kljub vsemu je treba slovenski primer izvajanja skrbništva poudariti kot dobro prakso. Skrbniki, ki so člani nevladne organizacije, v veliki meri izpolnjujejo v Načelih dobre prakse

24 "Mladoletnega tujca brez spremstva /.../ je treba takoj vrniti v državo, iz katere je prišel, oziroma izročiti predstavnikom države, katere državljan je. Če to ni mogoče, policija obvesti center za socialno delo, ki mora mladoletniku nemudoma postaviti skrbnika za posebni primer" (prav tam).

postavljena priporočila. Med drugim izpolnjujejo tudi priporočilo, ki pravi, da je treba mladoletnikom brez spremstva dodeliti *neodvisnega* skrbnika ali svetovalca (SCEP 2004: 16). Skrbniki Slovenske filantropije skušajo v čim večji meri zagotoviti, da sprejete odločitve koristijo otroku, da ima otrok brez spremstva ustrezno varstvo, nastanitev, izobraževanje, jezikovno podporo in zdravstveno oskrbo ter da je otrok pri urejanju statusa ali prošnje za azil ustrezno zastopan. Njihova naloga je mladoletniku svetovati, prispevati k iskanju trajne rešitve, ki bi bila v njegovo najboljšo korist, omogočiti povezave z različnimi organizacijami in podobno.

PRAVICA DO ZDRAVSTVENEGA VARSTVA

KOP določa pravico otrok do najvišje zdravstvene oskrbe,²⁵ medtem ko slovenska zakonodaja mladoletnikom brez spremstva zagotavlja nujno zdravstveno pomoč²⁶ ter pravico do zdravstvenega in psihološkega svetovanja oziroma nege.²⁷ V azilnem domu in centru za tujce poleg zdravnikov delujejo psihologi, vendar niti Zakon o mednarodni zaščiti niti Zakon o tujcih ne opredeljujeta, kaj (prilagojeno) zdravstveno in psihološko svetovanje in nega zajemajo. Ker mladoletni migranti v mnogih primerih potrebujejo posebno pozornost in terapevtsko pomoč zaradi preteklih stresnih izkušenj, izkušenj izgube, nasilja in pomanjkanja, je za njih ustrezna zdravstvena oskrba še posebno pomembna. Kot smo ugotovili,

25 "Države pogodbenice priznavajo otrokovo pravico do najvišje dosegljive ravni zdravja in do storitev ustanov za zdravljenje bolezni in zdravstveno rehabilitacijo. Države pogodbenice si bodo prizadevale zagotoviti, da ne bo noben otrok prikrajšan za pravico do takega zdravstvenega varstva" (24. člen, Konvencija o otrokovih pravicah. V Varuh človekovih pravic) (<http://www.varuh-rs.si/index.php?id=105:@field>, 12. 4. 2009).

26 "(1) Zdravstveno varstvo prosilca obsega pravico do: 1. nujne medicinske pomoči in nujnega reševalnega prevoza po odločitvi zdravnika ter pravico do nujne zobozdravstvene pomoči; 2. nujnega zdravljenja po odločitvi lečečega zdravnika, ki obsega: ohranitev življenjsko pomembnih funkcij, zaustavljanje večjih krvavitev oziroma preprečitev izkrvavitve; preprečitev nenadnega poslabšanja zdravstvenega stanja, ki bi lahko povzročilo trajne okvare posameznih organov ali življenjskih funkcij; zdravljenje šoka; storitve pri kroničnih boleznih in stanjih, katerih opustitev bi neposredno in v krajšem času povzročila invalidnost, druge trajne okvare zdravja ali smrt; zdravljenje vročinskih stanj in preprečevanje širjenja infekcije, ki bi utegnila voditi do septičnega stanja; zdravljenje oziroma preprečevanje zastrupitev; zdravljenje zlomov kosti oziroma zvinov ter drugih poškodb, pri katerih je nujno posredovanje zdravnika; zdravila s pozitivne liste v skladu s seznamom medsebojno zamenljivih zdravil, ki so predpisana na recept za zdravljenje navedenih bolezni in stanj; 3. zdravstvenega varstva žensk: kontracepcijskih sredstev, prekinitve nosečnosti, zdravstvene oskrbe v nosečnosti in ob porodu. (2) Ranljiva oseba s posebnimi potrebami, izjemoma pa tudi drug prosilec, ima pravico do dodatnega obsega zdravstvenih storitev, ki ga odobri in določi komisija iz tretjega odstavka prejšnjega člena. (3) Zaradi varovanja javnega zdravja v Republiki Sloveniji se lahko zahteva zdravniški pregled prosilcev" (84. člen, Zakon o mednarodni zaščiti. V Ur. l. RS, št. 111/2007) (<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=2007111&stevilka=5504:@field>, 12. 4. 2009).

27 "Pri nastanitvi ranljivih oseb s posebnimi potrebami, tako prosilcev, beguncev in oseb, ki jim je bila priznana subsidiarna zaščita, se upošteva specifični položaj teh oseb in se jim prilagodijo materialni pogoji sprejema, zdravstveno in psihološko svetovanje ter nega" (15. člen, Zakon o mednarodni zaščiti. V Ur. l. RS, št. 111/2007) (<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=2007111&stevilka=5504:@field>, 12. 4. 2009).

v praksi do odstopanj najpogosteje prihaja pri pravici do psihološke nege, ki v Zakonu o mednarodni zaščiti ni podrobneje opredeljena, v Zakonu o tujcih pa niti predvidena.

Travmatizirani otroci brez spremstva bi morali biti upravičeni do posebne ravnanja in posebne pozornosti, kar pomeni, da bi morali z njimi ravnati na poseben način na vseh področjih, vendar Zakon o azilu tega ne definira. Državne institucije ne predvidevajo posebnih programov za travmatizirane otroke brez spremstva (uslužbenka PIC-a, julij 2006).

in

Ko sem sama skrbela za deklico, sem sama poiskala psihološko pomoč. Na papirju je sicer za ranljive skupine migrantov predpisana pravica do psihološke nege, vendar tega v realnosti ni (uslužbenka društva Mozaik, julij 2006).

Kot rečeno, KOP države podpisnice obvezuje, da priznavajo otrokovo pravico do najvišje dosegljive ravni zdravja in do storitev ustanov za zdravljenje bolezni in zdravstveno rehabilitacijo. Od držav podpisnic zahteva tudi, "da bodo s prejetjem vseh ustreznih ukrepov pospešile telesno in duševno okrevanje otroka, ki je bil žrtev kakršnekoli oblike zanemarjanja, izkoriščanja ali zlorabe, mučenja ali kakršnekoli druge oblike okrutnega, nečloveškega ali ponižujočega ravnanja ali kaznovanja ali oboroženih napadov".²⁸ Pomanjkljivost, ki je opazna pri omejenih določenih KOP, je njihova ohlapna zastavljenost. "Najvišja dosegljiva raven zdravja" je relativen pojem, ki pušča odprte interpretacije. Iz tega razloga ne moremo z gotovostjo trditi, ali gre v primeru slovenske zakonodaje za odstopanja od KOP ali ne.

PRAVICA DO IZOBRAŽEVANJA

Odstopanja slovenske zakonodaje od KOP se na pravni ravni in v praksi kažejo tudi pri pravici do izobraževanja. Na primer Zakon o tujcih te pravice za otroke, ki v Centru za tujce čakajo na vrnitev v matično državo, ne predvideva. V tem zakonu je osnovnošolsko izobraževanje omogočeno le osebam z dovoljenjem za začasno zadrževanje,²⁹ torej tistim, katerih vrnitev bi bila v nasprotju z načelom nevrača-

28 39. člen, Konvencija o otrokovih pravicah. V Varuh človekovih pravic (<http://www.varuh-rs.si/index.php?id=105:@field, 12. 4. 2009>).

29 "Tujec, ki mu je dovoljeno začasno zadrževanje v Republiki Sloveniji, ima pravico do nujnega zdravstvenega varstva v skladu z zakonom, ki ureja zdravstveno varstvo in zdravstveno zavarovanje, osnovne oskrbe, šoloobvezni mladoletni tujci pa tudi pravico do osnovnega šolstva" (55. člen, Zakon o tujcih. V Ur. l. RS, št. 64/2009) (<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200964&stevilka=3019:@field, 20. 10. 2009>).

nja.³⁰ Tudi prosilci za mednarodno zaščito redko obiskujejo osnovne šole, čeprav so po Zakonu o mednarodni zaščiti upravičeni do osnovnošolskega izobraževanja. “*Mladoletni prosilci za azil v Sloveniji v praksi le redko obiskujejo lokalne šole, saj jih slednje nerade sprejemajo*” (uslužbenka PIC-a, julij 2006).

Eden izmed vzrokov, ki negativno vpliva na implementacijo pravice do izobraževanja, je prav gotovo (ne)znanje slovenskega jezika. V nekaterih primerih je problem tudi nezadostno predhodno znanje in relativno visoka starost mladoletnih prosilcev za mednarodno zaščito, ki jih ni smiselno vpisati v osnovno šolo z mlajšimi vrstniki. Načela dobre prakse glede izobraževanja starejših mladoletnikov priporočajo poklicno in strokovno usposabljanje, kar bi pripomoglo k izboljšanju njihovih možnosti po vrnitvi v domovino (SCEP 2004: 22). Ena izmed možnih rešitev za izpolnjevanje te pravice bi bila v ustanovitvi šol, ki bi bile namenjene izključno mladoletnikom brez spremstva, vendar v tej smeri ni bilo narejenega nič, bržkone tudi zaradi relativno nizkega števila mladoletnikov brez spremstva, ki ostanejo v državi dalj časa.

VRAČANJE V IZVORNO DRŽAVO

Po priporočilih SCEP-a se vračanje v izvorno državo lahko izvrši samo v primeru, če je to v otrokovo najboljše korist; vsi drugi razlogi morajo biti drugotnega pomena. Najboljši način vrnitve je, da se ta zgodi prostovoljno (SCEP 2004). V Sloveniji se veliko mladoletnikov odloči vrniti domov, vendar se nekateri mladoletniki “odločijo” vrniti šele, ko vidijo, da v Sloveniji nimajo nobene druge možnosti. Iz tega razloga ne moremo govoriti o prostovoljni vrnitvi v pravem pomenu besede (uslužbenka Slovenske filantropije, julij 2006).

Slovenska migracijska zakonodaja predpisuje, da mladoletniki ne smejo biti vrnjeni v državo izvora ali varno tretjo državo, dokler tam ni zagotovljen ustrezen sprejem.³¹ Po podatkih Slovenske filantropije za slovenske izvršitvene organe za

30 Načelo nevračanja se navezuje na 51. člen Zakona o tujcih, ki se glasi: “Prisilna odstranitev ali vrnitev tujca v državo, kjer bi bilo njegovo življenje ali svoboda ogrožena zaradi njegove rase, vere, narodnosti, pripadnosti posebni družbeni skupini ali političnega prepričanja, ali v državo, v kateri bi bil lahko izpostavljen mučenju ali nečloveškemu in poniževalnemu ravnanju ali kazni, ni dovoljena” (51. člen, Zakon o tujcih. V Ur. l. RS, št. 64/2009)

(<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200964&stevilka=3019:@field>, 20. 10. 2009).

31 “Mladoletnik [brez spremstva] se ne sme vrniti v matično državo ali v tretjo državo, ki ga je pripravljena sprejeti, dokler mu tam ni zagotovljen primeren sprejem; v nobenem primeru pa se mladoletnika brez spremstva ne sme vračati v nasprotju s Konvencijo o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, spremenjeno s Protokolom št. 3, 5 in 8 ter dopolnjeno s Protokolom št. 2 ter njenimi protokoli št. 1, 4, 6, 7, 9, 10 in 11 (Ur. l. RS - MP, št. 7/94), Evropsko konvencijo o preprečevanju mučenja in nečloveškega ali ponižujočega ravnanja ali kaznovanja (Ur. l. RS - MP, št. 1/94) ali Konvencijo o otrokovih pravicah (Ur. l. RS - MP, št. 9/92) in Evropsko konvencijo o uresničevanju otrokovih pravic (Ur. l. RS - MP, št. 26/99). Do vrnitve v drugo državo se mladoletniku dovoli

zadovoljitev kriterija ustreznega sprejema zadostuje že zagotovilo mladoletnikove družine ali vladne ali kakšne druge organizacije, da bo otroka sprejela (uslužbenka Slovenske filantropije, julij 2006).

Slovenska zakonodaja določa vračanje mladoletnika le v primerih, ko je zagotovljen primeren sprejem druge države, vendar se postopek vračanja izvede tudi takrat, ko primeren sprejem mladoletnika ni zagotovljen. Z državnega vidika je za vračanje mladoletnika brez spremstva zadovoljivo že to, da se najde organizacija, ki bo otroka sprejela. Velikokrat so to humanitarne organizacije, kot so Amnesty International ali Karitas. Slovenskih vladnih institucij ne zanima, kaj se nadalje dogaja z mladoletnikom brez spremstva (uslužbenka PIC-a, julij 2006).

Kako svojo vlogo dojemajo državni organi, se jasno pokaže tudi v izjavi uslužbenca Centra za socialno delo Postojna:

Mladoletnika moramo predati institucijam matične države, četudi bo tam živel v revščini, saj na to ne moremo vplivati. Zadovoljni moramo biti, da smo opravili nalogo, da smo vzpostavili stik in predali mladoletnika odgovorni instituciji (uslužbenec Centra za socialno delo Postojna, september 2006).

V nasprotju s slovensko zakonodajo je v Načelih dobre prakse zelo natančno zapisano, da bi morali državni organi ali, še boljše, objektivni in nepolitični strokovnjak oziroma neodvisna organizacija (in ne organ ali oseba, ki sta na začetku odločala o otrokovi prošnji za status begunca) pred vračanjem opraviti (SCEP 2004: 31, poudarki dodani):

- oceno, ali je otroka varno vrniti v izvorno državo, pri čemer se upošteva tveganje, da bo otrok preganjan, vključen v oborožene spopade, mu grozijo nasilje, zloraba in izkoriščanje;
- oceno, ali je vrnitev v otrokovo *najboljšo korist*;
- oceno o položaju mladoletnikove družine v matični državi;
- *oceno o dostopu do hrane, nastanitve, zdravstvenega varstva, izobraževanja, poklicnega usposabljanja in možnosti zaposlitve v domovini*;
- oceno o mnenju družine o mladoletnikovi vrnitvi.

Ker v 60. členu ni natančneje določeno, v katerih primerih se sme mladoletnika vrniti, ne moremo trditi, da to določilo odstopa od KOP. Nenazadnje je prav v

omenjenem členu določeno, da mladoletniki ne smejo biti vrnjeni v nasprotju s to konvencijo. Kljub temu se mi zdi, da vračanje v otrok v državo (razen tistih otrok, ki si to želijo) ni v skladu z njihovimi najboljšimi koristmi.

OTROKOVE NAJBOLJŠE KORISTI

UNHCR, SCEP, Save the children in mnoge druge organizacije kot eno najpomembnejših načel postavljajo *otrokove najboljše koristi*, ki je zapisano v KOP: "1. Pri vseh dejavnostih v zvezi z otroki, bodisi da jih vodijo državne bodisi zasebne ustanove za socialno varstvo, sodišča, upravni organi ali zakonodajna telesa, morajo biti otrokove koristi glavno vodilo. 2. Države pogodbenice se zavezujejo, da bodo otroku zagotovile takšno varstvo in skrb, kakršna sta potrebna za njihovo blaginjo /.../, in da bodo v ta namen sprejele vse ustrezne zakonodajne in upravne ukrepe"³² (poudarki dodani). Tudi Zakon o mednarodni zaščiti določa: "... [V] postopkih, kjer je prosilec mladoletnik brez spremstva, je treba upoštevati načelo največje otrokove koristi."³³

Najboljše koristi otroka so se v evropskem pravnem prostoru uveljavile kot merilo rabe protektivnih državnih ukrepov, vendar je presoja o teh interesih ostala v domeni odraslih. Vprašanje, ki se tu postavlja, je, v kolikšni meri lahko mladoletniki s svojimi izjavami o okoliščinah, željah in interesih dejansko vplivajo na odločitev sodišča ali policije o vrnitvi v matično državo oziroma o čem drugem. Rezultati raziskave so pokazali, da za mladoletnike brez spremstva v Sloveniji obstajajo bolj ali manj utečeni postopki, pri čemer so najboljše koristi otrok brez spremstva v Sloveniji razumljene predvsem v smislu vračanja bodisi k staršem bodisi v državno institucijo. Temu v prid govori dejstvo, da je velik delež mladoletnikov vrnjen v matično državo. Tu nikakor ne želim trditi, da bi bilo združevanje z družino v nasprotju z najboljšimi koristmi otroka. Želim le poudariti, da se postopek vračanja v izvorno državo v Sloveniji izvaja ne glede na mladoletnikovo mnenje in okoliščine v matični državi.

SKLEP: DEKLARATIVNA UNIVERZALNOST ČLOVEKOVIH PRAVIC

Konvencija o otrokovih pravicah države pogodbenice obvezuje, da

... spoštujejo in vsakemu otroku, ki sodi pod njihovo pravno pristojnost, jamčijo s to Konvencijo priznane pravice brez kakršnegakoli razlikovanja,

32 3. člen, Konvencija o otrokovih pravicah. V Varuh človekovih pravic (<http://www.varuh-rs.si/index.php?id=105:@field:@field>, 12. 4. 2009).

33 15. člen, Zakon o mednarodni zaščiti. V Ur. l. RS, št. 111/2007 (<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=2007111&stevilka=5504:@field>, 12. 4. 2009).

ne glede na raso, barvo kože, spol, jezik, veroizpoved, politično ali drugo prepričanje, narodno, etnično ali družbeno poreklo, premoženje, invalidnost, rojstvo ali kakršenkoli drug položaj otroka, njegovih staršev ali zakonitega skrbnika.³⁴

Konvencija torej velja za vse otroke brez razlikovanja, vključno z mladoletnimi begunci, prosilci za mednarodno zaščito, ekonomskimi in iregularnimi migranti. Kot smo videli, so otrokove pravice mladoletnih migrantov iz tretjih držav v nekaterih primerih formalno ali v praksi okrnjene. Na tem mestu se zdi smiselno vnovič opozoriti na deklarativno splošnost človekovih in otrokovih pravic in v ospredje postaviti vprašanje: če otrokove in človekove pravice pripadajo vsem otrokom oziroma posameznikom, ali to ne pomeni, da mora država sprejeti vse možne ukrepe, da te pravice zaščiti in izvaja? In ali ni tudi država, ki migrante vrača v izvorno državo, iz katere so migrirali zaradi kršitve človekovih pravic (čeprav ekonomskih ali socialnih), potemtakem posredno kršiteljica človekovih pravic? Čeprav se konvencija o otrokovih pravicah vračanja v izvorno državo ne dotakne neposredno, kljub temu določa, da bodo "[d]ržave podpisnice [...] sprejele vse ustrezne zakonodajne, upravne, družbene in vzgojne ukrepe, da bi otroka zavarovale pred vsemi oblikami telesnega ali duševnega nasilja, poškodb ali zlorab, zanemarjanja ali malomarnega ravnanja, trpinčenja ali izkoriščanja, tudi spolnih zlorab, medtem ko je pod skrbništvom staršev, zakonitih skrbnikov ali katerekoli druge osebe, ki skrbi zanj".³⁵ Poleg tega določa pravico do posebnega varstva in pomoči, ki jo država zagotovi vsakemu otroku, "ki je začasno ali za stalno prikrajšan za svoje družinsko okolje oziroma njegove koristi ne dopuščajo, da bi še naprej ostal v njem".³⁶ V primeru migrantov se strinjam z mislijo Milohnića (2001: 21), ki pravi da sta: "[d]eklarativno zavzemanje za človekove pravice in normativno ohranjanje pravice do azila za vse tiste, ki jim ta ugodnost pripada, [...] del 'iluzije', ki je konstitutivna in nepogrešljiva za zahodne demokracije". Država je namreč odgovorna za izpolnjevanje človekovih pravic svojih državljanov (in tujcev, ki spadajo pod njeno jurisdikcijo). Dejstvo, da slovenski organi po veljavni azilni in migracijski zakonodaji mladoletnike brez spremstva vračajo v matične države tudi, ko jim tam niso zagotovljene vse (tudi ekonomske, socialne in kulturne) otrokove pravice, po mojem mnenju priča o tem, da Slovenija (in tudi druge države) otrokovih pravic ne ščiti, izvaja ali implementira univerzalno. Kot sem trdila v uvodu, je implementacija človekovih pravic odraz moči. V tem primeru je

34 2. člen, Konvencija o otrokovih pravicah. V Varuh človekovih pravic (<http://www.varuh-rs.si/index.php?id=105:@field>, 12. 4. 2009).

35 19. člen, Konvencija o otrokovih pravicah. V Varuh človekovih pravic (<http://www.varuh-rs.si/index.php?id=105:@field>, 12. 4. 2009).

36 20. člen, Konvencija o otrokovih pravicah. V Varuh človekovih pravic (<http://www.varuh-rs.si/index.php?id=105:@field>, 12. 4. 2009).

to politična moč EU, ki z restriktivno politiko nadzoruje in omejuje (iregularne) migracije. K temu cilju stremi tudi, če to pomeni kršitev človekovih in otrokovih pravic državljanov tretjih držav. Kot rečeno, beg pred revščino, pomanjkanjem, posledicami ekoloških katastrof in kršitev ekonomskih in socialnih pravic ni zadosten razlog za sprejem migrantov. Kot pravi K. Bade (v: Kralj 2009: 161): "Dokler v izhodiščnih prostorih 'tretjega sveta' niso odpravljene vzroki za beg, je tako zavračanje zgodovinski škandal. Po njem bodo prihodnje generacije presojele, kaj je bila za Evropo poznega 20. in zgodnjega 21. stoletja humanost." V globaliziranem svetu je glede tega potreben ponovni premislek. Meje, ki so široko odprte prostemu pretoku blaga in kapitala, zaprte pa pretoku oseb, ustvarjajo in ohranjajo ekonomske neenakosti med državami na globalnem jugu oziroma vzhodu in tistimi na globalnem severu oziroma zahodu. Neoliberalna politika zahodnih držav, ki postavlja profit pred ljudi, je tista, ki ustvarja nepremostljive razlike med bogatimi in revnimi. Zato lahko rečemo, da so okoliščine, v katerih živijo prebivalci ekonomsko manj vplivnih držav, tudi posledica neoliberalne politike zahodnih držav. In prav te okoliščine, ki so vzrok za večanje obsega migracij, v mnogih pogledih pomenijo kršitev človekovih pravic. Na tem mestu se lahko ponovno vprašamo, kdo je odgovoren za spoštovanje pravic posameznikov: ali so države dolžne izpolnjevati le pravice svojih državljanov ali se je ta odgovornost z globalizacijo razširila na dolžnosti do ljudi v resnično univerzalnem smislu, torej do vseh ljudi "ne glede na raso, barvo kože, spol, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, narodno ali socialno pripadnost, premoženje, rojstvo ali *kakršnokoli drugo okoliščino*"³⁷ (poudarki dodani).

37 2. člen, Splošna deklaracija človekovih pravic. V Varuh človekovih pravic (<http://www.varuh-rs.si/index.php?id=102:@field>, 20. 10. 2009).

VIRI IN LITERATURA:

- Anderson, Malcolm (2004) *Frontiers: territory and state formation in the modern world*. Cambridge: Polity Press.
- Andreas, Peter (2003) "Redrawing the line: borders and security in the twenty first century." *International security* 28(2): 78–111.
- Cowan, Jane K., Marie-Benedicte Dembour in Richard A. Wilson, ur. (2001) *Culture and rights: anthropological perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Engle Merry Sally (2001) "Changing rights, changing culture." V Jane K. Cowan, Marie-Benedicte Dembour in Richard A. Wilson (ur.) *Culture and rights: anthropological perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press: 31–56.
- Freeman, Michael (2006) "Putting law in its place: an interdisciplinary evaluation of national amnesty laws." V Saladin Meckled-García in Başak Çali (ur.) *The legalization of human rights: multidisciplinary perspectives on human rights and human rights law*. New York in London: Routledge: 49–64.
- Gole Ašanin, Sonja (2003) *Otroci brez spremstva*. Ljubljana: Urad za priseljevanje in begunce.
- Intervju z uslužbenko Slovenske filantropije*, posnet julija 2006, magnetofonski zapis pri avtorju.
- Intervju z uslužbenko azilnega doma*, posnet julija 2006, magnetofonski zapis pri avtorju.
- Intervju z uslužbenko društva Mozaik*, posnet julija 2006, magnetofonski zapis pri avtorju.
- Intervju z uslužbenko PIC-a*, posnet julija 2006, magnetofonski zapis pri avtorju.
- Intervju z uslužbencem centra za tujce*, posnet septembra 2006, magnetofonski zapis pri avtorju.
- Intervju z uslužbencem Centra za socialno delo Postojna*, posnet septembra 2006, magnetofonski zapis pri avtorju.
- Kolosov, Yuri (2000) "The rights of the Child." V Januzs Symonides (ur.) *Human Rights: Concept and Standards*. Dartmouth: UNESCO: 259–277.
- "Konvencija o otrokovih pravicah." V Varuh človekovih pravic (<http://www.varuh-rs.si/index.php?id=105:@field>, 12. 4. 2009).

- Kralj, Ana (2008) *Nepovabljeni: globalizacija, nacionalizem in migracije*. Koper: Založba Annales.
- Lamb, Imogen (2005) "Unaccompanied migrant children: what they think." V Council of Europe ([@field](http://www.coe.int/t/f/coh%E9sion_sociale/migrations/Source/MG-RCONF_2005_10_Report_Lamb_en.pdf), 3. 7. 2006).
- Longo, Anita (2002) *Azil v luči približevanja Evropski uniji: raziskava v okviru programa raziskovalnih štipendij Mirovnega inštituta*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Milohnič, Aldo, ur. (2001) *Evropski vratarji: migracijske in azilne politike v Vzhodni Evropi*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Ruxton, Sandy (2003) "Separated Children and EU Asylum and Immigration Policy." V Separated Children in Europe Programme ([@field](http://www.separated-children-europe-programme.org/separated_children/publications/reports/index.html#eu_asylum), 21. 2. 2009).
- Ruxton, Sandy (2005) "What about us? Children rights in European union, next steps." V The National Society for the Prevention of Cruelty to Children ([@field](http://www.nspcc.org.uk/Inform/publications/Downloads/whataboutus_wdf48010.pdf), 21. 2. 2009).
- SCEP (2003) "Lobby Guide." V Separated Children in Europe Programme ([@field](http://www.separated-children-europeprogramme.org/separated_children/publications/reports/index.html), 2. 7. 2008).
- SCEP (2004) "Načela dobre prakse." V Separated Children in Europe Programme ([@field](http://www.separated-children-europe-programme.org/separated_children/good_practice/index.html), 2. 7. 2008).
- SCEP (2006) "The implementation of the Dublin II regulation and the best interests of separated children." V Separated Children in Europe Programme ([@field](http://www.separated-children-europe-programme.org/separated_children/publications/reports/index.html), 2. 7. 2006).
- Shuck, Peter H. (2000) "Law and the study of migration." V Caroline Brettell in James Frank Hollifield (ur.) *Migration theory: Talking across Disciplines*. New York in London: Routledge, 187-204.
- Smith, Terry (2004) "Welfare and placement of unaccompanied children." V European Social Network ([@field](http://www.esn-eu.org/asylum/reports/thematic/FinalReport_Bologna_en.doc), 24. 8. 2006).

- Vrečer, Natalija (1999) *Vsakdanje življenje beguncev in begunk v Sloveniji*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo.
- Wilson, Richard A. (1997) *Human rights, culture and context: anthropological perspectives*. London: Pluto press.
- Wilson, Richard A. in Jon P. Mitchell, ur. (2003) *Human Rights in Global Perspective: Anthropological Studies of Rights, Claims and Entitlements*. New York in London: Routledge.
- Wacquant, Loic (2007) "Penalizacija revščine in vzpon neoliberalizma." V Taja Kramberger in Drago B. Rotar (ur.) *Načela za refleksivno družbeno znanost in kritično preučevanje simbolnih dominacij*. Koper: Annales: 183–197.
- "Zakon o mednarodni zaščiti." V Uradni list RS, št. 111/2007 . (<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=2007111&stevilka=5504:@field,12.4.2009>).
- "Zakon o tujcih." V Ur. l. RS, št. 64/2009 (<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200964&stevilka=3019:@field,12.4.2009>).
- Zavratnik Zimic, Simona (2003) *Unaccompanied minors in Slovenia*. Interno poročilo. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Zavratnik, Simona in Barbara Gornik (2007) *The Risk Group of Unaccompanied Minors: Protection Measures in Enlarged European Union*. Country report: Slovenia (http://www.zrs-kp.si/SL/Projekti/MINORS/Daphne/MinOrs_Slovenia.pdf:@field,12.4.2009).